Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дена ★ ШИНАРА, 4 ИЮЛЬ, 1989 ШУ. ★ № 79 (7737). ★ Мах 3 кеп.

КПСС Нохч-ГІалгІай обкома пленум

Укх шера 1 июле хилар КПСС Нохч-ГІалгІай обкома IV пленум. Цига дийцар организационни дош. Гласноста, гражданий бокъонийн дехарийн дешашта йолча СССР Лакхехьарча Совета Комитета председателалла харжарца дувзаденна В. К. Фотеев пленумо мукъавалийтар КПСС обкома хьалхарча секретара а бюро члена а декхарех.

КПСС обкома хьалхара секретарь харжара йола кандидатураш ювцача дакъа лаьцар: Е. В. Тумсоева — КПСС обкома секретара; В. И. Филькина — тІемеи къахьегамен ветераний республикански совета председатела; В. А. Куценкос — КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара; В. М. Даннлеца — КПСС Заводской райкома хьалхарча секретара; Л. Д. Магомадова — маьхашта йолча НГІАССР Госкомитета председатела; Г. Х. Эльмурзаева — КПСС обкома идеологически отдела заведующе; Л. Захаева — Ачхой-Мартановски района «Лермонтовский» совхоза механизированни отряда начальника; В. Т. Сагаева — КПСС Урус-Мартановски райкома хьалхарча секретара; С. М. Мовтаева — НГІАССР халкъа образоване министра; А. А. Опришкос — «Промавтоматика» яхача НПО генеральни директора; Е. И. Пучкова — КПСС Ленински райкома хьалхарча секретара; Ю. В. Мареченкова — телевидененей радиовещаненей йолча НГІАССР Госкомитета председатела; П. Г. Коломенске — КПСС Шелковски райкома хьалхарча секретара; А. П. Кастарновас — Грозненски производственни швейни объединене генеральни директора; Д. Я. Бабоченкос — № 7 йолча треста ГМУС слесарий бригадира; Х. М. Витушева — КПСС Грозненски райкома хьалхарча секретара; А. И. Ростова — КПСС обкома члена; С. Н. Кожуховске — НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара; С. Н. Хаджиева — «Грознефтехим» яхача НПО генеральни директора; М. А. Керимова — НГІАССР Министрий Совета председатела; С. З. Умалатовас — «Красный молот» яхача завода комплексни бригада бригадира; Х. Х. Бокова — НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиума председатела:

КІоаргга тохкаш йийцачул тІехьагІа къайлагІа кхаж тоссаргболаш бюллетена юкъе йихьар Н. И. Семенова — Киргизе Компарте ЦК секретара, Д. Г. Завгаева — КПСС Нохч-ГІалгІай обкома шоллагІча секретара кандидатураш. Голосоване итогегІа КПСС Нохч-ГІалгІай обкома хьалхарча секретаралла хержар **Д. Г. Завгаев.**

Пленума балха юкъе дакъа а лаьцар къамаьл а дир КПСС ЦК партийни строительстван кадрови балхан йолча Отдела заведующе хьалхарча заместитела Е. З. Разумова. Пленума балха юкъе ишттта дакъа лаьцар КПСС ЦК партийни строительстван кадрови балхан йолча Отдела ответорганизатора В. Ф. Малаховске.

КПСС ЦК Политбюро

29 июне хиннача КПСС ЦК Политбюро заседане хьежар перестройка кІоаргьярен политически реформа ярен хьалашка партийни организацеша беча балхах долча дешага.

Белгалдаьккхар, КПСС XXVII-ча съездеи XIX Еррисоюзни конференцеи установкай кІийлен тІа партийни организацей балха дІахо демократизацеи гласностеи процессаш дегІаухилга, коммунистий бехктокхам лакхлулга. 1988 шера Коммунистически парте мутІарашка эттав 438,9 эзар саг, царех ахаш — болхлой. Коммунистий мугІараш алсоамдоах КПСС керда никъ нийса болгах тешаш болча перестройка хьинарерча доакъошхоша. Партийни мугІараш тоадара дикка гІо ду шийна болча пайдана хІама леладеча, нравственно цІена боацача, коммуниста цІи бІехьеча нахах уж ІоцІенделга чІоагІдаро.

Цу дешах бола соцам кепайоазон тІа арабоаккхаргба.

Политбюро хьежар мехка ахча леладара даькъерча политика хьакъехьа хьалха тІанйца хинна решенеш кхоачашъярга. ЙоаггІача тайпара анализ яьй мехка политически хьалаи нахан юкъарчал а доацаш Іаткъача, потребительски рынке нийслуча негативни явленей бахьанашта. Из дош дувцаш хьахайтар цу сфере ледара дикагІча оагІорахьа хулача хувцамашта сагота болга, иштта дукхагІйолча министерствашa, ведомствашa, республикански моттигерчеи советски а боахамий а органаша хьдда де дезараш тІа ца эцаш тІехьдахара, формализм гучаюввлийтара, «лакхехьара» еча указанешка хьежара раьза боацилга.

СССР Министрий Совете. центральни экономически ведомствашка, союзни республикай Министрий Советашка болх беча коммунистий теркам тІаэзаб предприятей, бахача наьха доходашта экономически регулировани яра, антиинфляционни рычагаш юкъейоалаяра, предприятей, наьха ахчан средстваш оарцагІъяхара лаьрхІа шоай лоІамера формаш хьинаре дегІакхувлар духьа дикка техка дола эффективни де дезараш оттаде дезалга.

Политбюрос могайир М. С. Горбачева БКП ЦК Генеральни секретараца, Болгаре Халкъа Республика Паччахьалкхен совета председателаца Т. Живковца хиннача беседай итогаш, цо чІоагІдир шаккъе парти СССР-еи НРБ-еи кхоачашъеча реформай толам баларца шоайла новкъосташха хьашт долаш хилар. Социализм дегІакхувлачеи кердайоаккхачеи хьаІайна дукха проблемаш цхьатарра хиларо, — хІара мехка хаьдда хьалаш теркалдеш уж къоастаяра наькъаш бе-бе дале а — советско - болгарски вІаши леладу гІулакхаш кІоаргдара объективни хьалаш хьакхолл.

Белгалдаьккхар, шаккъе оагІув шин партена юкъера бувзамаш дегІакхувла, опыт дІа-хьа йовзийтара механизм кердаяккха, цхьана вІаши гІулакхаш леладара керда модель хьае кийча йолга. ДІа-хьа яьча договорех йоаггІаш йола порученеш яьй.

Ийнца а йийца, могайир М. С. Горбачева СЕПГ ЦК генеральни секретараца ГДР Паччахьалкхен совета председателаца Э. Хонеккераца хиннача вІашагІкхетарий итогаш. Белгалдаьккхад, хиннача вІашагІкхетаре Советски Союзе перестройка яра а СЕПГ преемственности эргабовларя вІаши тардара никъ кхоачашбара а хьакъехьа новкъосташха хьале информацецеи хетаращцеи дІа-хьа дагабалар шин парте вІаши леладу гІулакхаш эргадоахача, дІахо Советски Союзеи ГДР-еи халкъий традиционни доттагІал чІоагІдеча гІулакхе боккха лоархІам болаш долга. Белгалдаьккхар, уж шин мехка деча хувцамашка реальни толамаш дахарца чІоаггІа хьашт долаш болга. КПСС-еи СЕПГ-еи юха а хьахьекхар шоаш кердача политически уйлана мутІахьа йолга, иштта хьахайтар союзни социалистически мехкашца цхьана леррагІа хьал тоадара, Европе цхьатарра бокъо а йолаш гІулакхаш леладелга шердара, герз дІадаккхара даькъе дІадоладаь де дезараш чакхдахара никъ дІабахьа кийча йолга.

Заседане хьежар, официальни доттагІлен визитагІа Советски Союзе вена хиннача Исламски совета собране председателаца, Иран Исламски Республика герзашцарча низий лакхехьарча главнокомандующе декхараш кхоачашдеш волча А. А. Хашеми - Рафсанджаница М. С. Горбачева хиннача переговорий итогашка. Белгалдаьккхар, визит йолча хана де карагІдаьннача договораша дІахо йодача хана советско - ирански отношенеш шоайла дика лоалахал, вІаши гІулакхаш леладара наькъагІа дІаяхьара, СССР-еи Иранеи шоайла дувцачох дикка дІа-хьа кхетарга, тешарга кхачара гІулакха дика импульс лулга.

Принципиальни лоархІам болаш да Москве М. С. Горбачевен А. А. Хашеми-Рафсанджанеи кулгаш яздаь СССР-аи ИРИ-неи юкъе гІулакхаши доттагІлен бувзамаши леладара принципех йола деклараци, шин мехка хьинаре шоайла гІулакхаш леладелга хьахьокхаш йола йІаьххача хана. 2000 шерага кхаччалца лаьрхІа йола торгово - экономически Іилма - технически гІулакхаш леладара программа. Раьза а болаш белгалдаьккхар, Советски Союзи Ирани шоай гІулакхаш шин мехка халкъий хьаштаста, регионерча а дунен тІарча а машара, стабильноста жоп луча кІийлен тІа леладе гІерташ хилар.

Хьежар советски делегаце Бразиле яьча официальни визита итогех йолча В. И. Воротникова информацега. Раьза а болаш, белгалдаьккхар, советско - бразильски конструктивни диалоги дунен процесс дегІакхувлара перспективашка долха шин мехка наькъаш вІашкадоагІаш хилари цу мехкашта юкъерча гІулакхашта дикагІча оагІорахьа Іаткъилга, дунен халкъашта юкъера хьал тоадара тІадерзадаьча дукхача оагІорахьарча низашта цар гІо делга. Визит йолча хана чІоагІдир, Советски Союз тІехьарча шерашка тайп-тайпара маІан тІаэцаш латтача Латински Америка мехкашца леладу гІулакхаш дІахо дегІакхувларца принципиальни хьашт долаш йолга.

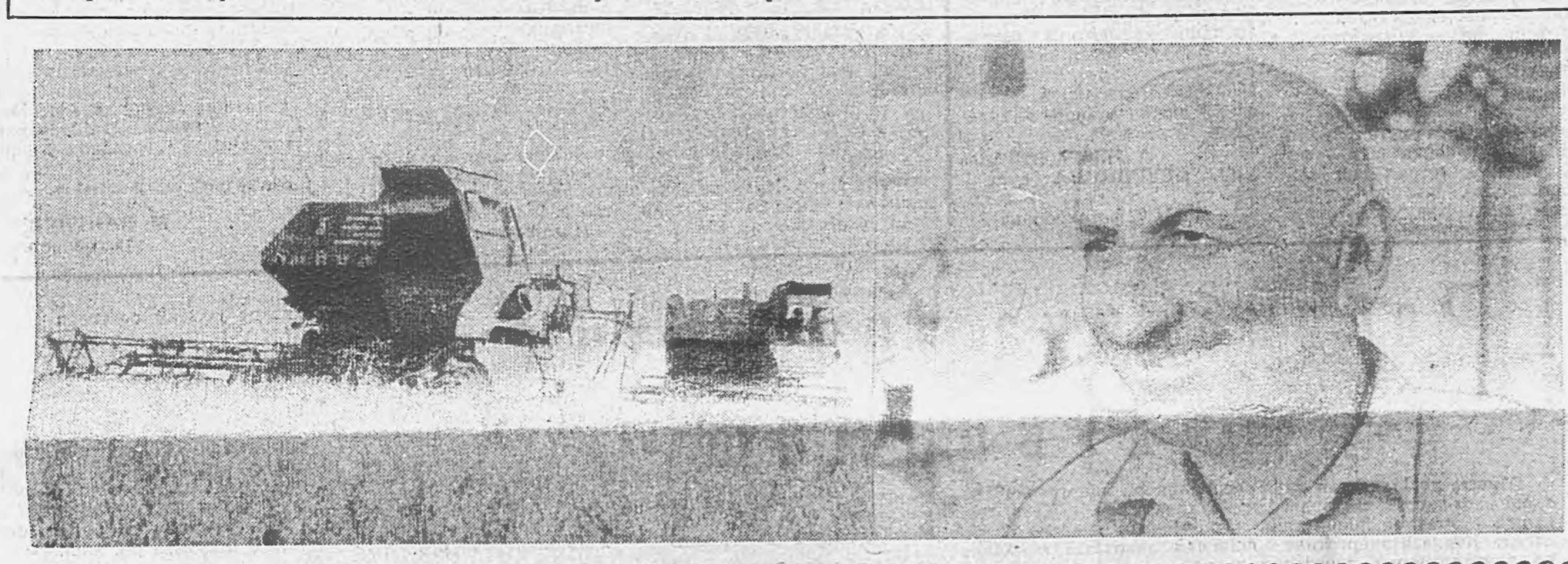

ДикагІйолча ханашка

Дика дІадода ялат чуэцара гІулакх Грозненски района В. И. Ленина цІерагІча колхозе. Хьекха а хьекха аьрдаб 790 гектара тІара мукхи горохи.

Комбайнерашта юкъе дикача оагІорахьа белгалъяьннай дезала экипажаш. Масала, ВасиленковгІар даси воІои цахаддаш тІехкхоачашду шоай декхараш.

Цхьабакъда, уж бац хьувкъам чуэцача хьалхле лелаераш. Тахан хьалхарча мугІаре ба Кацуба Сергейи цун сесаг Любаи. Цу шинне чуийцаб 280 тонн мукх.

Ялат хьатта дІакхухьача водителашта дийнахьа оттаяь план — 20 тонн. Шозза а кхы дукхагІа а кхоачашду из декхар Шакаев Илеза, Муталибов Селима, Каратаев ШахІида.

Механизатораштеи шоферашеи дика болх бе новкъостал деш я боахаме вІашагІъелла технически Іалашо яра звено. Цунна чубоагІа мастераш - наладчикаш Письменный Петр, Батраков Федор, Далбацев Султан, кхыбараш.

Агротехнически дикагІйолча ханашка ялат чуийца даккха дош деннад колхозхоша.

М. ГАДАЕВ,

Ка бола ялат чуэцаш да

...КІи-марса балхаш Грозненски района «60 лет Октября» яхача совхозе. ХІаьта чуэца дезаш да ши эзар гектар ка бола ялат, кхо бІаь гектар горох.

Болх 12 комбайнаца бу. Сатессача кхай тІа арабаьлча, боад къовлабелча мара дІаболхац механизатораш. Дика вІаштІехьбаьккхаб цар къахьегам. Ялат чуэцара вІашагІъеллача комплекса массехк звено юкъейоагІа. Царех цаІ наьха балхацара моральни а материальни а безам совбаккхара дешаш къестадеш я.

Балха нормаш кхоачаш ца еш цхьаккха саг вац. ХІаьта а массарел дикагІа къахьег комбайнераша коммуниста Хаджиев Рашида, Хасанов Яхьъяс, Хаджиев Абаса, Умаров Хамсе, кхай тІара хьатта аьрда ялат дІакхухьаш болча шофераша Ташухаджиев Мувсас, Дакаев Шамсе, Шолхадиев Іумара, кхычар. Шишша балха норма ца еш наггахьа мара ди дІадахийтац царех хІаране.

Х. МАГОМЕТОВ,

СУРТАШ ТІА: «60 лет Октября» яхача совхозе ялат чуэцаш боахкача механизаторашта юкъе яьржача яхье хьалха вола комбайнер Р. Хаджиев; цу совхоза ялат хьокхаш йоахка комбайнаш.

Л. АБДУРЗАКОВА
суртащ.

Яхьа дневник

ЛаьрхІар кхоачашду

Бахача наха денна эшаш а чІоагІа хоатташ а дола товараш арахецача предприятеех цаІ я Грозненски макаронни фабрика коллектив. Цар хьашташ дизза кхоачашдара доккхий декхараш тІанйцад цо шийтталагІча пятилетка диъ-лагІча шера. Уж толамца кхоачашдара шерра яхь йоаржаьча фабрика болхлоша цхьа бутт дІабахийтабац укх шера дерригача технико - экономически хьокхамий паччахьалкхен план дикка тІехкхоачаш ца еш. Цудухьа ер шу доладелча денз планагІа лаьрхІачул совгІа фабрика коллективо маьхалъяьккхай цхьайтта эзар сом мах бола тайп-тайпара продукци, заданел тІех арахийцай цо 23 эзар сома маьха товарни продукци. Цу даькъе оттабаьча боарамал тІех арахийца макаронни изделеш 110 тонн гаргга я.

Къахьегама овсарле лакхъяра декхараш тІехкхоачашдаьд фабрика болхлоша дІабахача ялх бетта. Шоай потребителашта продукци лоаттаяра долча договорни декхарех а толамца лоархІабаьб уж. Планал тІех продукци маьхалъяккхарах, кхом барен хьурмат дарен режим чІоагІъярах, арахецача продукцега дІабода мах лохбарах заданел тІех укх шера кхо эзар сом пайда баьб цар паччахьалкхенна.

Массаза санна яхье хадданза хьалха а латташ, башха-дика къахьегама толамаш доахаш я Цвигун Нинан Омарова Маремн керте латтача бригадай коллективаш. Цар хІара сменагІа нормаш 120—125 процент кхоачашъю.

Деша дай бац

Вай республикерча гІишлонхошта, иштта бахача наха чІоагІа эшаши цар хоатташи да моттигерча промышленноста министерствана чуйоагІача Нохч-ГІалгІай химически завода болхлоша арахеца тайп-тайпара басараш, олиф, халкъа эша кхыдола товараш. Къаьстта ахкан заманахьа чІоагІа хоатташ я цар продукци, хІана аьлча, гІишлош хьалъяра чІоагІа аьттув бола, бахача наха шоай цІеношка ремонти балхаш ду ха я из. Долче, шоай потребителий хьашташка хьежжа мел эша продукци арахецара укх шера тІанйца декхараш мишта кхоачашду заводчанаша? Ер шу доладелча денз цар баьча балха итогаша хьахьокхачох уж декхараш шоаш тІайицщача бесса каьхата тІа дисад. Товарни продукци арахецара паччахьалкхен план 80 процент мара кхоачашъяьяц завода коллективо. Ара ца хецаш йиса тайп-тайпара продукци 300 эзар сома маьхал тІех я.

Къахьегама овсарле лакхъяра, паччахьалкхенна пайда бара пхе бетта заданех а лоархІаяьяц завода коллектив. Ший потребителашта продукци лоаттаяра долча договорни декхарех 99,3 процент мара лоархІаяьяц из. Ший смежникашка цо дІа ца кхоачийташ йисай итташ эзараш сомий маьха продукци.

ТІанйцача декхарех меттел, паччахьалкхен планах а гаьнна лоархІаеш яц предприятера ерригаш а хІана яц аьнна йола цехаш. Царна юкъе къаьстта во болх беш я Хаджиев Мувса керте латтача басараш деча цеха коллектив.

Доакъар дукхагІа хилийта

БЕРКАТЕ КХАШ

Доакъар Іалашдара даькъе шоай боахаме эттача хьалах дувцаш Малгобекски района ГІ. Ахриева цІерагІча совхоза директор Хасиев Хаспи дог айденна вар. ГІулакхаш во ца лелара тешал деш дар из. Къаьстта дІайха дешаш корадир цунна Умаров Айнди керте латтача арендни звенох ала.

— Доакъар кийчдара гІулакх цу звенох тийша да, — белгалдаьккхар цо. — Шоай декхараш хІанзарчоа арендатораша тІехдика кхоачашду. Со дог тийша ва ерригача планех уж лоархІабергхиларах.

Кастта эбаь кени горохи дІабийнача кхай тІа кхаьчар тхо. Делкъа ха яр. БІайха хьежача малхо безаме хьестар лаьтта. Волокуша тІехьайнйзача трактора гонахьа хьувзар механизатораш.

— Лоадам боаца ремонт йича болх дІабахьа йиш хургья тха, — йоах Умарова. — Лотор даь чІоагІъе еза волокуша. Из болх бара сварщик везац, ший гІулакх де ховш ва тракторист Бакаев Асрудди.

Дукха ха ялале электросварка сердал лелха йолаелар. Сих ца луш а дика а ший гІулакх кхоачашдир Асрудде. Кастта техника болх бе кийча яр.

— ХІанз оаха хьокхар 100 гектар хула эбаь кени горохи тІайола кха да, — йоах Умарова. — Доакъар дерригa а касарашка Іодилла даьннад. ХІанз йол вІашкатоха кийчлуш да тхо. Цу гІулакха мел эшар долаш да.

Звенона юкъевоагІа кхы а ши саг — Хамидов Султани Юсупов Руслани. Цу виънe арендагІа леладе дІаийцад 300 гектар оахаш дола лаьтта. Цига дІайийнай тайп-тайпара доакъара культураш.

Массарел дикагІа да люцерна тІайола кхаш. Из укхаза дІайийнай 150 гектара тІа. Цкъа мангал техача 250 тонн йол яьннай цигара. Кастта шоллагІа хьакха мегаргйолаш лакхъеннай буц.

— Люцерна дІайийна дерригa лаьтта хий дехкаш да, — йоах Умарова.— Цудухьа гуйре хьатІакхачале кхы а шозза мангал тоха йиш хургья цига. Долче, цхьаккха шеко яц план тІехкхоачашъе тха низ кхоачаргхиларах.

Арендатораша Іалашъяь ерригa йол цхьоалагІча классагІа дІалаьрхІай. Деррига доакъар догІаша толхадерг доацаш аргІаш а даь, бухь а баьккха дІаоттадаьд. Пайда ийцаб арендатораша активни вентилированех а.

— Люцерна хьекха даьлча, мело ца еш, кхашка хий тоха доладелар тхо, — яхаш дувц Асрудде. — Болх беш я ДДН-100, ДДН-70 яха установкаш. Хьийга къа эрна дайнадац, пен санна хьалъэттай люцерна.

Кенаца горохи судански буци дІайийначара 350 тонн йол кийчъе езаш ба арендатораш. Цу декхарах шоаш лоархІабергхиларах шеко йолаш бац уж. Деррига агротехнически гІулакхаш хаиннахьа даро, хаоттам дика хиларо аьттув лу механизаторашта.

— Йол кийчъярал совгІа, 1450 тонн баьццара доакъар фермашка дІакхахьийта дезаш да тхо, — йоах Умарова. — ХІанзле хьайбаш леладерашка дІакхаьчай 600 тонн «зеленка». Из боарам кхы а лакхагІа хила йиш йолаш бар, цхьабакъда, дІакхухьийта доакъар кхоачам болаш хилар бахьан долаш, юхакъувла дезаш хул гІулакх. Нагахьа санна эшаш моттиг хуле, цу сахьате дикка дукхагІа цу тайпара доакъар кийчде таро я тха звенон.

Ерригa учет арендатораша шоаш лелаю. Доакъара транспортировка елга а царех тийша да. Массанахьа кхоабу уж, деррига а шоай лоІамагІа ду.

— Хьакимаш, из е вож де яхаш, букътІехьашка ца латтар доккха иразда, — йоах Умарова, — оахош къоастаю оаха кхаш дІаде е чуэца деза ха, болх маца дІаболабе е чакхбаккха беза, малагІча техниках пайда эца беза. Кортамукъа хиларо айбаьб наьха балхацара безам а бехктокхам а.

ХІанз виъне дер хьалха 10 — 12 сага низткъала хетар. Бухсоццаш хьахулачоа уйла йицар наха. КІезига бацар ди сайренга дахача сагота боацараш а. Хила пІелг бетташ багІаш дукха ха йоаккхар цар. Звенон кулгалхочоа а цун новкъосташта а йицлуш йоагІа уж ханаш.

Доакъар кийчдерий толамаш зувш дукхха сапаргІатагІа ба совхоза хьайбаш леладераш. ДІаьннай массанена кІордаяь хинна командаш. ХІаравар тешаш воагІа ше производства да хиларах.

М. КАРТОЕВ.

КХОАЧАМ ХИЛЛАЛ ІАЛАШДЕРГДА

Укх шера паччахьалкхенна 1670 тонн шура, 380 тонн дулх, 37 центнер тха дІадала дезаш ба Надтеречни района «Знаменский» совхоза къахьегамхой. Хьалхашка латтача декхарех хІанзарчоа толаме лоархІабеш хьабоагІа уж. Цхьабакъда, дІахо йодача хана йоаккхаргйола шура а дулх а хьайбаш кхабара тоъал доакъар Іалашдарах тийша хургда. Из кхета а деш, цунца бувзам бола дош махулла дикагІа кхоачашдара беррига шоай теркам тІабахийтаб боахама кулгалхоша а мугІарерча болхлоша а. ОарцагІйоахаш я ерригa а таронаш.

Соахкара шу долалуш хинначул шозза хІана дац аьнна, дукхагІа дь укх шера совхозе леладу хьайбаш. Цудухьа уж кхоачам боллаш тайп-тайпарча доакъаращца Іалашдара, 2140 гектарага дІакхоачадеш шердаьд цу гІулакха лаьрхІа юртбоахама культураш дІайийна кхаш а. Цхьабакъда, хьайбаш Іангара дахара планагІа доагІа доакъар — 6500 тонн гІожа, 10 эзар тонн моша, 2700 тонн концентрированни дар мара доаккхалургдац цигара, лерхІача тайпара хІара гектара тІара хьувкъам чуийцача а. ХІаьта хьайбашта, уж Іангара дахара чусоцадалцца моша, кхы тайпа доакъараш а хилийта мадезий. Из кхета а деш рапс, гурахьа дІадийна ка бола ялат чуийцача, кІезигагІа яле 800 гектар силоса а мошача доакъара а цхьацца культураш дІае лаьрхІад.

Кхы а цхьа хІама да. Доакъар Іалашдара арендни подрядагІа болх беш йола звенош вІашагІъехкай. Царна кулгалдеш ба йоккха балха опыт йола кхаш леладераш, масала: Капланов Лечи, Гакчаев Сайд-Эмин, Тамарзаев Махьмад, Даудов Махьмад, кхыбараш. Цар дош деннад доакъара дІайийнача культурай хІара гектара тІара планал дукхагІа 50 процент хьувкъам баккха, хІара хьайбана, эшар 19 доакъара единица йолаш, 25 доакъара единица кийчъе. Дагалаьцар хІанзарчоа толаме чакхдоаккхаш а да. Масала, соахка дІайийна хинна рожь чуийцачул тІехьагІа, цигара хІара гектара тІара 35 центнер йол яьлар. Хьекха яьккхай 400 гектара тІа ги даккхара кхеяь рапс а. Планал бІаь тонн дукхагІа ги даьккхар цу кхай тІара. ХІаьта, совхоза кепттерча агронома Исраилов Мувсас дувцачох, цхьа килограмм рапса гих кхо килограмм концентрированни доакъар лу. Белгалдаккха доагІа, уж культураш кхеяьраш Тамарзаев Махьмадеи Капланов Лечеи кулгалду звенош йолга.

Рожь, рапс чуэцаш гектара дика къахьийгар механизатораша Джитаев Вахас, Каримов Сельмурзас, цун воІо Адельгире. Масала, нормах пхи ди доагІача, Е-302 марках йолча косилкашца кхаь дийнахьа хьекха касарех ІойІиллар цар ерригa рапс. Иштта хьаьнала къахьегаш сиха аьрдар из комбайнераша Арцуев Хьамзата, Тамарзаев Махьмада, Абубакаров Ризвана. ЦІена болх а беш дийнахьара нормаш хадданза 50 — 60 процент тІехкхоачашъеш къахьийгар царех хІаране а.

ТІеххьара кхоъ механизатор хІанз ка бола ялат чуэца кийчлуш ба. Дика техкар цар шоай комбайнаш, хьекха касарех Іоюллаш хинна рапс оардаш. ХІанз моллагІча дийнахьа кІи-марс дІаболабе кхай тІа арабала йиш йолаш ба уж.

Джитаев Ваха, Каримов Сельмурза ший виІийца тІатеІІа аьла люцерна хьокхаш ба хІанз. Са тессача араваьле, боад къовлабелча мара кхай тІара дІаводац царех хІаравар. Рожь чуэцаш хиннача хана санна, овсаре къа а хьег. Люцерна чуийца мукъадаьннача кхай тІа цу сахьате минеральни удобренеш а товсаш хий тоха доладу. Дика хьийкъай из культура а. ХІанзле чуийцача 120 гектарах хІаране тІара планагІа лийрхІачул пхиппха центнер дукхагІа йол йоаккх.

Мукъа ха йолаш бац доакъар Іалашдара конвейере дакъа лоацаш бола кхыбараш а. Рапс хиннача, лаьттаца йола тІоадал феца дІагІоргйоацаш, из оаха а ца оахаш, цамцадаккхара деза дискаш а даьха, дІаювш я силоса хьажкІаш. Из болх хІанзле 280 гектара тІа баьб Тамарзаев Махьмада кулгалдеча звенос.

Лоацца аьлча, шоай низ дІакхоачар ду цу боахама кхаш леладераша хьайбаш меца ца дита гІерташ. Гуш долчча тайпара, беррига теркам тІабахийтаб тешшаме доакъара база йоллара.

М. ХАМАТХАНОВ.

ХIара денна эша кхача

Республике дулх, дулхеи шурийи продукташ яхар

1988 шера субпродукташи мерзача шурий продукци тIехь дIалаьрхIача дулх даккхара план кхоачашъяьяц.

Цхьабакъда, уж продукташ яьхар лурчогIчул дукхагIа. Иштта дукхагIа арахийцай колбасни изделеш, хьаьна нахчаш. Из иштта дале а кIезигденнад доаккхаш дола машдаьтта.

Планаш кхоачаш ца ярах республике бахача нахага 1988 шера дIа ца кхоачаш йнсар цар чIоагIа хоатташ йола тайп-тайпара шурий продукци: ята шура, варенец, тIоа, плодоягодни наполнителаш а теха йола мистача шурий продукци.

Дулхеи шурийн продукташ хьаяр хьахьокх укх даннеша:

	1980 ш.	1985 ш.	1988 ш.
I категорех йола субпродукташ а тIехь дIалаьрхIача даьккха дулх — эзар тонн	15.1	21,3	20.7
Колбасно - ветчинни изделеш—тонн	5404	6543	6898
мерзача шурий продукци —эзар тонн	61,2	71,3	81,7
Машдаьтта—тонн	1068	1057	765
Хьаьна нахчаш—тонн	1904	2117	2133

ХIара сага лаьрхIача 1988 шера республике яьха дулха продукташ 35 килограмми шурий продукташ 218 килограмми хилар, цхьабакъда, цу продуктай дикка дакъа юртбоахама предприятешка дус, шоаш эшача дIа а ухийташ.

Рыночни маьхах поставкаш а еш, хIара сага лаьрхIа даьккха дулх 23 килограмми шурий продукци 93 килограмми хилар, уж дикка кIезигагIа я ерригача РСФСР-рчул.

Нохч-ГIалгIай АССР дулхеи шурийн продукташ юилга укх тIеххьарча шерашка мишта хиннад хьахьокх дIахорча даннеша:

сага-сих лаьрхIача—кг.

	1980 ш.	1985 ш.	1986 ш.	1987 ш.	1988 ш.	Кхачаш программагIа
Дулхи дулха продукташи	32	36	35	35	35	44
Шурен шурий продукташи	275	281	286	301	318	270

«Фусам-2000»

ТХО А ДАГАДОХА

Нана йоацача берагара хьал долаш, урагIдодаш латтар Назранера 110 квартира чуйола цIа. ГIишлонхоша деннача дешага диллача-м шоллагIа шу хила дезар цу чу нах баха. Бакъда, духхьал цун лард йоллаш хIама ца эшшаш бIарчча шу доадир.

Пенаш хьалдотта доладаьчул тIехьагIа цхьаькха хало а тIакхаьчар цу цIенна — да воацаш дисар из. ДIаяьккхар из хьалдеш хинна ПМК. Дукха ха яьккхар цу объекто саго теркал ца еш. Болхлой а дIа-хьа байдар.

ХIанз керда да ваьннав цун — СМУ-3. Ала йиш я, гIулакхаш а тоаденнад, коллектив а вIашагIкхийттай, балха темп а ший харша чу яьннай, аьнна. Нагахьа санна дIадахача шера а ер шу долалуча хана а юкъера лаьрхIача бетта низткъа 25 — 30 эзар сома маьха балхащ мара деш хиннадеце, хIанз 45—50 эзар сомага дIакхоач уж. Наьха алапеш а лакхденнад. Юкъера лаьрхIача 220 сом эц бетта хIаране. Хьалха 150 сомал тIехвоалаш саг вацар. Айеннай къахьегама овсарле а. Хьалха ах шера беш хиннар миссел болх баьб коллективо укх тIеххьарча кхаьбиъ бетта.

ДагадоагIа, укх шера шийлача февраль бетта со цига волча хана кхоалагIа этаж йотташ боахкар гIишлонхой.

— Июль хьатIакхоаччаш укх 65 квартира наIарех чIегаш теха гургда-кх хьона, — йоахар комплексни бригада болхлоша Мерешков ТIахIира, Аушев Беслана, Кулбужев Лорсас, Барнева Мотяс, Аушева Фердовсас, кхычар. Теша хала дар...

Хилар со цига укх деношка. Хьалъяь яьннай 65 квартира чуйола корпус. Чуйнна басараш хьокхаш, кIира тохаш боахкар болхлой. Укх деношка яхар мо райисполкома жилищни комиссега дIакхоачаргдолаш да цу квартирай дIоагIаш. Вешта, квартираш-м хIанзлехьа а дIайийкъай. Цудухьа хул укхаза хургйолча квартирай дай. Шоай квартирашка кулг мишта тох хьож уж, кхоачамбоацар зув, брак яйтац гIишлонхошка.

ХIаьта гIишлонхой эгIаъъахац, фусамдаьшта товр хьаду цар, шоай болаш болча кхоачамга хьежжа.

Лоацца аьлча, укх деношка яхар мо, нах баха ховшаргба цига. Цу квартирашкара балхаш дIахо дешше а, шоллагIа корпус хьалъе болабеннаб гIишлонхой. Керда шу хьатIакхоаччаш уж квартираш а чакхъяха лаьрхIа ба уж. Из бакъхургда, нагахьа санна хIанз санна гIишлон материалашца Iалашо йой. Кердача СМУ начальник, Шадыжев Идрис, из декхар кхоачашде шоай низ кхоачаргхиларах дог тийша ва.

Шоана гучча бесса хьинаре къахьегаш ба гIишлонхой. ТIаккха мишта кхоачашду цар хьашташ районо. Цох лаьца иштта дувц СМУ болхлоша: «Нагахьа санна цахаддаш ювца из «программа» селла бехктонхаме яле, из массане а юнъара гIулакх дале, тхо теркал хIана диц моттигерча Iаьдало, тхо хIана дац дефицитни товараш дIа-хьа декъача а продукташта талонаш телача а юкъе? Укхаза дахаш мадий...».

— Бакълув шо, — ца аьлча, царга ала хIама дац сона хеташ. Цахаддаш Iай а аьхкий а балха боахкача царна гаргагIорта мегаций автолавка? Дефицитни товараш а талонаш а дIа-хьа екъача хана дагабоха мегаргбеций гIишлонхой? Царна эшаций шекар, даьтта, сапа? Цу деша уйла йича бакъахьа хетар горисполкомо а цу гIулакха бехктокхаме йолча кхыча органаша а.

М. КАРАЕВ.

Брянски область. Укх тIеххьарча хана каст-каста хьаьший аха баьнnаб Дубровке, укхаза РАПО аппарата меттел хьаяьй боахамий викалий совет — района юртбоахама политика оттаеш а кулгалдеш а йола керттера орган.

Районни кулгалдара аппарата реорганизаци яр дубровцашта хьалхашка юртбоахама производство вIаштIехьъяккхара ерригача системашта перестройка яра йола ше маярра шоллагIа этап хинна дIаэттар. ХIаьта хьалхаръяр—колхозашеи совхозашеи керда экономически юкъ-моттиг караерзаяр.

Дубровций 12 миллион сом пайда эца вIаштIехьдаьннача дIадахача шеро колхозашкеи совхозашкеи чIоагIлуш латтача хозрасчетни юкъ-моттиган районни юртбоахама производствана кулгалдеш йолча структураштеи юкъе тIа-тIа дукхагIа вIаши духьаленаш нийслуш йолга гучадаьккхар. ТIаккха дубровцаш подмосковнии лоаллахарча белорусски районийн опыт тахка болабелар. Кулгалдара структурай хьаийца йолча цхьацца элементехи шоаш хьакхелла йолча «изобретенехи» хьахилар шоай «дубровски схема». Из кхоачашъярца, районни кулгалдара аппарате, хьалха 40 саг хиннача 14 саг мара висанзар.

ЛоархIаме структурни дакъа хинна дIаэттай финансово-расчетни центр (ший тайпара йола боахамий чура банк).

Дубровцаш хувцамаш деш болча, укх кхаь шера холуш дукхагIа дулх, шура, баьцадаараш, кхыйола продукци яьккхай. Цхьаькха а да, баьцадаараш кхедеш йолча объединенеиа доазол дехьарча рынке шоаш планал совгIа яьккха йола продукци дIаэцаш бола потребителаш лаха карагIдаьннад.

Ю. ЛОДКИН.

СУРТА ТIА: аьрдехьара аьттехьа: Дубровски района Калинина цIерагIча колхоза арендни коллектива бригадир Бородин Анатолий, тракторист Никулин Владимир, звеньевой Мосляков Александр шоай таханара гIулакхаш дувцаш ба.

А. ЖИГАЛОВА, Л. СВЕРДЛОВА сурт

(ТАСС фотохроника).

Нн. В. В. Кисилевна, В. П. Соколовна, В. В. Шишовна Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота ялараx дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Къахьегаме доккхий гIулакхаш карагIдувлараxи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла:

Кисилев Василий Васильевича — «Промавтоматика» Грозненски НПО генеральни директора внедренена волча заместителa, инженерни центра директора;

Соколов Вячеслав Петровича — «Промавтоматика» Грозненски НПО «Нефтегазпромавтоматика» СПКБ отдела заведующена;

Шишов Вячеслав Валентиновича — «Промавтоматика» ВНИПИ Iилман секретара, «Промавтоматика» Грозненски НПО генеральни директора арахьарча экономически бувзамаштеи дуней халкъашта юкъе цхьана ледадеча гIулакхаштеи волча помощника.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель

Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь

С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 ш. 28 июнь.

●

Нов. А. А. Имагожевна Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота ялараx дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Кагирхошта патриотически кхетам луча хьинаре дакъа лацарах Нохч - ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла **Имагожев** Албаста Iалауддина.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель

Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь

С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 ш. 28 июнь.

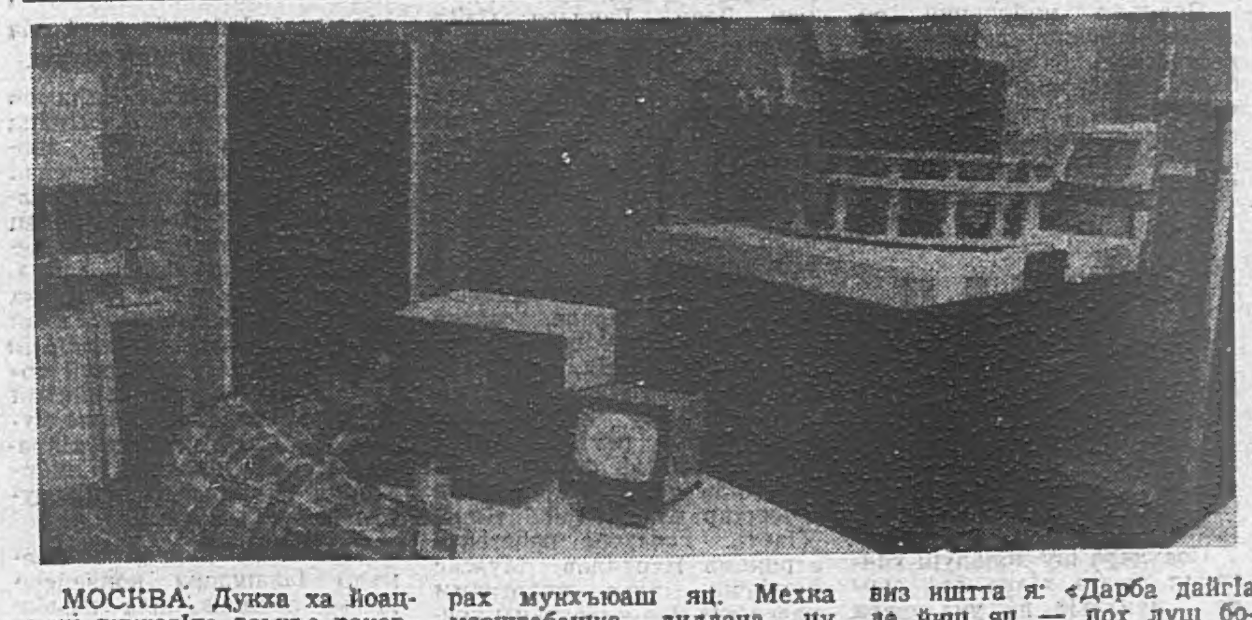

МОСКВА. Дукха ха йоацаш дукхагIча даькъе ракетнии космически техникай хьашташ кхоачашдеш гIулакхаш деш хиннача «Композит» яхача Iилма-производственни объединенес халкъа боахаман социальни сферан хьакъехьа шерра пайда эцара шийна карагIдаьнна дола толамаш хьагойт. НПО цехашкеи лабораторешкеи специалисташта лаьрхIа хьайийлача выставкас тешал ду цу факта.

Выставкай экспонаташ — тIера дIатIахьежача массаза йолча турбаех къасташ яц. Амма, уж аьшках йоацаш стеклопластиках хьаяь хилаpax мукхъюаш яц. Мехка масштабашка диллача цу тайпарча турбаех пайда эцаро таро хулийт миллионаш тонн долча аьшка хьурмат де, наха хьегаш дола къа ца а дувцаш.

Экспонаташ геттара дукха я. Ракетно-космически техника дегIаярах хьахинна кердадараш цецвоаккхаш геттара дукха да вай вахаре.

НПО кхыча организацешца, къаьстта СССР унахцIено лораяра министерстваца цхьана хьаяь йола технологеши материалаши меллашха дIаувш я медицински практике. Укхаза йола девиз иштта я: «Дарба дайгIа де йиш яц — цох луш бола мах безагIа хуландаь». Из уйла чIоагIъеш я инструментий образецаш, масала, ультразвуковой биолокатор, эхокардиограф, иштта кхыяраш а.

СУРТА ТIА: материалий дикала тIахьожам лоаттабеш йола промышленни рентгеновски вычислительни томограф.

Хьаьяй «Композит» яхача НПО-си «Спектор» яхача МНПО-си.

А. ПУШКАРЕВА сурт. **(ТАСС фотохроника).**

КЪАЬНАЧА ХЬЕХАРХОЧО ДУВЦ

Интервью

Йоассаенна кхачан тикаш бIаргаяйча эгтара хьалха хьехархо дагавох. Кхычар-м дIа-хьа байде а цхьаца таро йора. Цахаддаш берашца вувзавеннача, классера аравала йиш йоацача хьехархочо фу дергда-хьогI, цо мичахьара Iалашбергба-хьогI шийна а ший дезала а эша кхача? — аьле хеталу.

ТIаккха хьалха бокъонца моцал хиннача шерашка фу деш хиннад-хьогI цу хьакъехьа вай боккхагIболча хьехархоша? Цу хаттара духтIа вала лаьрхIа къамаьл хилар са Назрановски района Наьсар-Кертерча № 2 йолча юкъерча школа хьехархочунца Имагожев Асламбика Заьлмахаца. Заьлмаха — гIалгIай эгтара къаьнагIа болча педагогех вола саг ва. 48 шу даьннад из хьехархо вола. Ший коллегий вахар, хьал-таро дика довзаш ва.

— Сона-м гацар цу хана шура, даьтта, дулх эца тика наIартIа водаш хьехархо, — аьлар Заьлмахас. — Маьхк эца-м ухар, хIана аьлча, хIанз санна кIа кхедацар вай районе Iаьдал даьннача цу хьалхарча шерашка. Цунга денз дIа мел ийккхар тха тхоай цIагIа хулар.

— Мичара ухар шоана из?

— Мишта мичара ухар? оахош хьадора-кх. Юрта ара эгтара юхехьа дадача лаьттаех хIара хьехархочоа ах гектар лаьрхIа хьахоададаь лаьтта дар. Из дар-кх дулхаца а даьттаца а цахаддаш тхо Iалашдаьр. Юкъ-юкъерча хьехархой коашкара-карташкара нохараш, макхаш, говраш хьавIашагI а техе, белхий а бий, цу сахьате аьхе Iодуллар лаьтта. ТIаккха ювчо — хьажкIаш, ювчо — коартолаш, кхеш, кхыйола хIама дIаювра. Оасара ба-хаш а ялат чуэцара балхаш а иштта юкъа дора.

Лоацца аьлча, дешара шу дIадолалуча хана коа-картарча гIулакхий сагот де ца дезаш хулар хьехархой. ХIана аьлча, шортта ялат а доакъар а хилча хала мичад устагIа, бежан кхаба.

— Цу ах гектара тIера боала хьувкъам тоъарий шоана?

— Таарал совгIа, оаха-м кооперативе дIачу а телар нонаг'э хьажкIа а коартол а. Сона дагадоагIа цхьан шера сай участка тIара аз чуера доа бегIа 14 ворда хьажкIаш. ХIара доа чу 32 тускар а додар. ХIаьта тускарах пунт (16 килограмм) фуъала яьха хьажкIаш йоалар. Етт, Iаса кхаба иззала хьажкIа эшац. Цудухьа совъяьннараш Iаьдалга йохкар оаха. Тхо-м ахацар хIанзара бараш мо заявленеш бе а ехке, ялат язде тхона яхаш колхозий председателаш болча дехар де. Уж хьа-м ухар цкъаза тхо долча: план кхоачашъюлац тхона, шоай сов йола хьажкIаш йохка колхозага, яхаш.

Моцал-м йоагIар юкъ-юкъе цу хана, рузкъан паргIата доацаш шераш а нийслора. ХIаьта а сел маьха еза хилацар кхачан продукташ, тикаш а хIанз мо яьсса хилацар. Аз ювцац тIом хинна ха. Из-м жожагIате яр массадолча хIаманна а.

— Хьалха хиннача шоай школах лаьце дувцал, Заьлмаха, кIеззига.

— Цу хана, вешта аьлча, 1926 — 27 шерашка хьалъяь школа я хIанз оаха болх бер а. Бакъда, хIанз мо биркъе, къе яцар из. Коа эгIайнстте йоаллаш хьехархошта лаьрхIа хьалъяь башха бани яр. ХIаьта Наьсар хи йисте тха хиннар мо парк-м кхычахьар лаха а хала дар. Чкъаьрий чулела боккха Iам а болаш, лакхача гаьнаша кхотаяь хоза моттиг яр из. Бераш а цига ловзар, оаха, хьехархоша а цига салоIар. Столови а яр школе бIайха кхача а болаш. Столовена эша коартол, морковка, кабуц, кхыдола баьцадараш кхедеш школьни участок а яр. Конюшни яр 4 говр чу а латташ. Школьни участка тIа хьа мел ду, балхаш царца дора доккхагIдолча бераша а оаха а.

Лоацца аьлча, цхьа ший тайпара учреждени яр-кх тха школа, тхоай хьал-таро а тхоай бокъонаш а йолаш.

Цхьаькха а ала ловра сона (цу хана-м оаха теркал а дацар из). Школе болх барца а, хIаьта аз лакхехьа бийца белхий барца а, дIа-хьа новкъостал дарца а дукхагIа шоайла бувзабенна, эхь-юхь долашагIа, къахетамегIа бар нах. Ший гIулакх а дите, кхычоа гIо-новкъостал де оарцагIвоалар тхоах саг. Вешта аьлча, синош даьсса дацар тха.

— МалагIча боараме дар хьехархочун сий шун хана?

— Хьехархо юкъевенав аьлча, геттара доккха ца хилча, дов а дIадоалар наха юкъера. ХIара цIагIа, наькъа тIа водаш-воагIаш, наха юкъе нийсвелча — веза хьаша, бехке саг лоархIар хьехархочох. ХIанз а йицъеннаяц юртарча наха соца болх баьча хьалхарча педагогий Бузуртанов БаIаза Аюпа (30-ча шерашка хинна директор), Астемиров Керама Кураза, Мальсагов Сосламбика Ахьмада, Дидигов Берснакъий Исраила (тIем тIа вахача вийра из), Зазаев Элмарза Хьусена, Имагожев АртагIа Махьмада, кхыбарий цIераш.

ХIанзарча хьехархочун сий мел лакха да а обществе из мишта лоархI а вайна массанена а гуш ма дий, дувца ца дезаш.

— Заьлмаха, юххера цхьаькха хаттар. Укх тIеххьарча хана педагогашта юкъе а, йоазонхоша, журналисташа дукха дувц вай граматически меттах, алфавитах лаьца. Хьона фу хет цох?

— Сона а чIоагIа къувл из дош. Хьалха латински алапех вай алфавит долча хана дукхха шаьрагIа дешалора газет, журнал, книжка. ХIанз цхьан хIамо юхабетташ санна хет уж дешачун мотт. ЦаI из да. ШоллагI-дале, уж латински алапаш накъадоалар кхыдола предметаш хьехача а. ХIана аьлча, еррига алгебраически, геометрически, химецара формулаш а цу алапашца язъеш ма йий. Нагахьа санна вай алфавит гайна-ганза эргадала дезаш дале — цу ларда тIа хилча бакъахьа хетар сона-м.

М. ЗАНГИЕВ,
тха собкорр.

Республика энергетикера хувцамаш

Мишта дегIаухаргья вай республикера энергетика? — яхаш каст-каста хаттараш ду бахача наха. 70-ча шерашка кхаччалца йолча хана «Грозэнерго» система Къулбаседа Кавказа энергетике флагман лоархIаш я. ХIанз цо электроэнерги лоаттаяра даькъе кхоачашдац ший потребителий хьашташ а. ХIаьта дIахо йодача хана из кхы а дукхагIа эшаргхиларга диллача, керда энергоресурсаш эшаш хилар, энергетике перестройка е эзилга къаьгга гуш да.

Республикерча городашкеи районашкеи (Горне, Аргуне, Назране, Шаьла, Ножай-Юрта, кхычахьа) промышленни объекташ хьалъе лерхIаш хиларца, иштта дIахо а промышленноста, транспорта, быта, коммунальнии юртийн боахамашта электрофикаци елга дIахо дегIакхувла дезаш хиларца дувзаденна, дукхагIа дIаухийтаргья электроэнерги, аттача боаккхаргба болхлой къахьегам, хьахулийтаргда дIахо культурни а творчески а саг дегIаахара дола хьалаш. Шерагара шерага дукхагIа электроэнерги дIааххийта езаргья мехкдаьтта доахача, из чакхдоахача, мехкдаьттахимически промышленносте, машинашъеча, транспорте, халкъа боахама кхыча доакъошка.

Нохч-ГIалгIай АССР энергетически программага диллача 2000 шера республике дIайохийта электроэнерги шозза дукхагIа хургья, из дIакхоачаргья 6.3 миллиард киловатт-сахьатага. Цудухьа республика энергетика дIахо дегIакхувлара дола керттера наькъаш белгалдаха деза.

Нохч-ГIалгIайчеи энергетика дегIакхувлара дешах 1920 шерашка а къовсамаш хилар. Цхьабола специалисташ теплоэлектростанцеш хьалъяра тIехьа бар, хIаьта вокхарна нийса хетар Дуба-Юрта юхе Аргун яхача хи тIа ГЭС хьалйича. Теплоэнергетика дегIакхувлара тIехьа хиннараш цу хана кот а баьлар.

ХIанз теплови электростанцей мощносташ цIенхаштта дегIаярца, иттазза, бIаьзза дукхагIа хул цар аракхувса зене компоненташ, цар бIехъю гонахьара среда, дIахо цар аратувса зене хIамаш цхьаккха дича а дукхагIа хилийта йиш яц.

ТкъоалагIча шерашка теплоэнергетика дегIакхувла йиш яр. хIаьта хIанз уж дегIакхувлаш хилча республика районашкара экологически хьалаш геттара во хургда, овлангара дениз энерги яккхара структура хувца а из дегIакхувлара генеральни лостам къоастабе а беза ха хьатIаэттай. ХIанз ха хала да гаьнна дIахо республикера энергетика дегIакхувлар мишта хургда.

Кхетадеш да, энерге традиционни йовхала источникашца цхьаккха сага зене йоацача энергоустановкех пайда нийбе безилга, аьлча, перспективагIа энергетикана юкъейоалае еза гидравлически, геотермальни, фе, маьлха энерге источникаш, хIара предприяте кхом беш энерги дIа а ухийташ, шозлагIа пайда нийбе беза энергоресурсех. Энергетика дегIакхувлара иштта бола никъ эгтара тешамегIа ба, цо таро хулийтаргья энерге шоай источникашца республика районаш Iалашъе.

Сийлахь-йоккхача Октябрьски революци котъяьнначул тIехьагIа Нохч-ГIалгIайчене, берригача вай мехка санна, ГОЭЛРО планага хьежжа халкъа боахама электрификаци яра болх дIаболабир. 1925 шера Грознерча заводской районе хьалъе йолайир цу хана йоккхагIа лоархIаш хинна «Коминтерна» цIерагIа йола ТЭЦ. Цун мощность яр 10000 киловатт-сахьат. 1929 шера сентябрь бетта болх бе йолаяллийтар ТЭЦ-а хьалхара агрегаташ. «Коминтерна» цIерагIа йола Грозненски ТЭЦ 1957 шерага кхаччалца йолча хана Къулбаседа Кавказа энергетике флагман лоархIаш хиннай.

ХIанз республика энергосистема юкъейоагIа Къулбаседа Кавказа объединенни энергетически системана (Дагэнерго, Севкавэнерго, Ставропольэнерго, Ростовэнерго, Краснодарэнерго). Из бахьан долаш таро хул потребителашта маэшна энерги лоаттае, цул совгIа эшшача хана электрически станцештеи сеташтеи ремонт е а вIаштIехьдоал.

Дагестане толамца пайда нийбу гидроресурсех, хIана аьлча, Сулаки Самураи яхача хиш тIа дукха ГЭС-аш хьалъяьй цар.

Вежарашха йолча республикашкарчеи краяшкарчеи энергоресурсех пайда нийберга вай республикерча потребителаша, Къулбаседа Кавказа объединенни электростанцей, иштта Къулбехьеи а Закавказье а электростанцей, энергосистема электропередача межсистемни линеш дIахо дегIа а кхувлаш.

«Грозэнерго» системе йоаккха электроэнерги хIанз кхо миллиард киловатт-сахьатага дIакхоачаш я. Декабрь бетта режимни дийнахьа Нохч-ГIалгIайчене гIолла пайда эцаш яр 652 эзар киловатт-сахьат мара яц. Энергоблокаш шерагара шерага дукхагIа хулийт, хIана аьлча, керда болх бе йолалуш йола мощносташ дукхагIа я. Масала, 1987 шера болх бе йолаяллийтар линолиум ду завод, дукхагIа хилар дIайохийташ йола электроэнерги. «Грозэнерго» системера цхьа дакъа электрически энерги дIаухийт «Ставропольэнерго», «Дагэнерго», «Севкавэнерго» системашка.

Ховш махиллара, хIанз республике баха нах 1242 эзар саг ва, цу даькъе городашка а болхлой поселкашка — 537,1 эзар саг, юрташка — 704,9 эзар саг. ХIара сага лаьрхIа республике йоаккха а дIайохийта а электроэнерги я городашкеи болхлой поселкашкеи 2200 киловатт-сахьат, юрташка — 2600 киловатт-сахьат. ХIаьта ерригa дIалаьрхIача городашкеи болхлой поселкашкеи дIайохийта электроэнерги 2.7-зза дукхагIа я, юрташка дIайохийтачул.

Промышленни предприятеш, юрта боахам, бахаш бола нах энергеца Iалашбу «Грозэнергона» чуйоагIача Малхбузени Малхбоалени электрически сеташа. Ерригa я энергосистема балансе я 35 кВт а кхы лакхагIа а низ бола 132 понизительни подстанци, царга гIолла Iалашъю республике электроэнерги.

Республике а городашка а йовхала энерги тIа-тIа дукхагIа эшаш хиларца дувзаденна шер а еш, реконструкци еш латт Грозненски теплоэлектроцентралашта. Iанарца а дIайхача хица а йовхал хулийталга Iалашде лерхI «Грозненефтеоргсинтез» ПО чуйоагIача мехкдаьтта чакхдоахача заводашта реконструкци ярагIа.

ШиэзарлагIча шерага кхачалехьа республика ерригача энергетически комплексана структурни, технически, организационно-боахама дакъе перестройка е лерхIаш я.

Республике я мехкдаьтта, газа, кIоран запасаш. 1929 шера дениз ховш да Арамхи яхача хи йисте 6 метрал чухьнахьа боаца сома тIоа бола антрацит кIора 12 километр дIоахал долаш боаллилга.

Iаламате дукха да республике зIамига хиш, цар энергех пайда нийбе болабар чIоагIа боккха лоархIам болаш да. Иштта водохранилищаш хьалъе йиш я Дуба-Юрта юхе Аргун яхача хи тIа, цу чу 136 миллион кубически метр хий а хургдолаш. Шолжи Аргуни яха хиш вIашагIтехача таро хургья 405 миллион кубически метр хий чухургдола водохранилище хьалъе. Лоацца аьлча, хьалъе йиш я ГЭС.

Республикерча долаш долча зIамигача а доккхача 3875 хин гидравлически энерге Iаламате йоккхий запасаш я, из дIакхоач 1 млн. квт-га, хIара шера яккха йиш я 8 миллиард киловатт-сахьат электроэнерги.

ХIарадар итт километрал дIаьхагIа долаш да республикера 114 хий. Додача хих пайда нийбе йиш я мини-ГЭС-аш, зIамига ГЭС-аш, юккъера ГЭС-аш хьал а еш. Царех вай республике хьалйича бакъахьа яраш малагIаш я теш? Нийса хургдийтеш бIаьш эзараш кВт низ бараш хьалъяр.

ЗIамигеи юккъера йолеи ГЭС-аш хьалъе йиш я Аргун, Эс, Гехи, Фортанга, Белка яхача а кхыча а хиш тIа.

Республика зIамигача хиш тIа СЭС-аш хьалъяро вIаштIехьдоалийтаргда Нохч-ГIалгIайчеи энергетически программа кхоачашъе, тешамегIа хургда энергеца республикера потребителаш Iалашбелга. Укх гаргтарча шерашка Алханчуртски долина хьалъе лерхIаш я 15 мВт мощность йола ГЭС.

Моттигерча хьалашка хьежжа республика энергетика дегIакхувлара эгтара толамагIдола наькъаш техка деза. Нохч-ГIалгIай АССР пайда нийбе йиш я традиционни йоацача энерге источникех а (геотермальни хих, маьлха энергех, михах, кхычарех).

Термальни хин запасашка диллача Нохч-ГIалгIайчене мехкарча перспективнегIа йолча районех цаI я. Кхы тIа йовхал телара бола хьаст ба из. Масала, прогнозаша яхачогIа, хIара шера республике даха йиш я 120°С температура йола итташ миллионаш кубически метраш термальни хий. Цу хица йоахъе йиш я республикера тайп-тайпара объекташ, таро хургья городашта а юрташта а дIайха хий лоаттаде, цунах юртбоахаме а дарба дара а пайда нийбе, нек ду бассейнаш хьалъе, кхыдараш.

Геотермальни хих пайда нийбара опыт Iоаьай республике. Масала, Грозный, Гудермес, Червленная, Шелковская. Наурская яхача станицай йистошка Шалински районерча юрташка болх беш я итташ скважинаш. Цар чура хIара шера доаккх 10 миллион кубически метрага кхоачаш дола термальни хий. Цунах пайда эц цIенош, школаш, клубаш, производственни помещенеш йоахъеча. «Бурунный» яхача комсий совхозеи Червленная яхача станицеи цу хих пайда нийбу доакъар дIоахдеш, кIаьддеча, хьаьш цIендеча. Ахаш хIана дап аьнна термальни хиш дIаухийт моша баьцадараш (нарсаш, помидораш, кхыяраш) хьалкхееча. Из ду «Тепличный» яхача совхоза лаьрххIа йолча теплицашка. Минеральни удобреней метта а дIаухийт уж хиш.

Грозненски водолечебнице геотермальни хих шерра пайда эц дарба деча. Лоацца аьлча, дIахо йодача хана термальни хих пайда нийбелга дегIадоагIаргда.

Перспективе эгтара хьалхара декхар да геотермальни хих помещенеш йоахъеча пайда нийбар. Масала, СССР АН Президиума яьча решенегIа городе Грозне, вай мехка духхьашха объекташ йоахъе йолалургья термальни хин новкъосталца. Гуш махиллара, лерхIаш да, город Грозный йовхал луш йола СССР образцови город хулийталга.

ШоллагIча аргIагIа геотермальни хиш дIахьожалергда электроэнерги яккхара. Цхьабакъда, из гаьннара перспектива я.

Йовхал йолайолийташ а сецаеш а болча потребителашта лаьрхIа маьлха электрически станцеш хьалйича бакъахьа хеташ да. «ЙIайхача яьшка» е зеркальни отраженей принципагIа пайда а эцаш хьае йиш я маьлха кухнеш, душевойш, кипятильникаш, иштта маьлха пишкаш, цар лоалаергья йовхала духьала отташ йола материалаш. Маьлха энерги шерра юкъейоалаяьй республике бытовой хьашташ кхоачашдеча далашкарча, шоай цIеношкарча «маьлха душевойшка».

Дагестане маьлха зIанарашца дIоахду цIенош а кхыйола помещенеш а. Прачечнешта, банешта, хьайбай фермашта, юртбоахама столовешка, кхашкарча станашта эшарашта, иштта цIенош дIоахдара маьлха зIанарех пайда эцара йола экспериментальни установка техкай (масала, городе Махачкале, Кумух, Кули, Ахты яхача юрташка).

5 мВт низ бола электростанци хьалъеш я Крыме. Маьлха цIенош хьаделла лерхIаш да Украине, Туркмене, вай мехкарча кхыча республикашка. Укх гаргарча хана маьлха зIанарех шерра пайда нийбе болабаларца Iаламате дукха дергда. Цудухьа вай республике эгтара дукхагIа малх хьежаш йола районаш белгал а яьха, маьлха энергех пайда нийбе болабе беза.

И. БАШИРОВ,
Академика М. Д. Миллионщикова цIерагIча Грозненски мехкдаьтта института доцент.

САГИ IАЛАМИ

Фу бахьан долаш маьлхардахар зизаш

Апрель бетта хьалхарча деношка Алхан-Юрта гаьна доацаш шин деннеи бийсаннеи кIур лаьттар. Iаьржа кIура белхар Пригородное, Комсомольское, Старая Сунжа, Петропавловское, Долинское яхача юрташка. ХIаьта мух хувцабенна моттиг хилча Урус-Мартане, ГехтIа, Алхазурово, Рошни-Чу, Шалажи яхача юрташка а кхоачар из.

Мехкдаьтта чакхдоаккхаш йолча заводех цхьанне араккхувсаш йола зене хIамаш гонахьара Iалама мел чIоагIа Iаткъ хьожача хана, сона дагадехар Урус-Мартановски райисполкома председателца И. Сотниковца экологех лаьца сай хинна къамаьл. ДIадахача шера догIа дийлхачул тIехьагIа цIаьхха розай кIотарраш тIара гIаьнашн зизашн маьлхардахар са, яхаш, дувцар цо.

— Фу бахьан долаш хилар-хьогI из, аьнна, уйла йора аз. Кислотни догIа дийлхачул тIехьагIа хила тарлу из. Лоаллаха бахача наьхакоа тIара зизаш матардахадар. Кходац вай Iалам, — яхаш, кадаш вар Сотников.

Укх шера апрель бутт боалуча хана Урус-Мартан яхача юрта йисте арабаьлар дукха нах, шоай бе белаш а ехна. Тишъеннача автопокрышкех пайда эцаргболча завода гIишлонна лаьрхIа хьалдаь инженерни гIирсаш дIадахара тIахьийха белхий бе лаьрхIа хиннадар цу дийнахьа: Массехк сахьат мара ийшанзар гIишлонхоша хьал мел даь гIирсаш дIадаха.

Цигга хилар лоацца митинг. Наха юха а чIоагIдир шоаш завод хьалъяйта лаьрхIа ца хилар.

Боккъалдар аьлча, цхьа кIира хьалха районни культура цIагIа хиннача гражданий сходе а дийцар цох лаьца. Цу сходе дакъа лаьцар завода заказчикашеи проектировщикашеи, иштта районна партийно-советски кулгалхошеи.

Проекта керттерча инженера Ю. Смирнова а дар къамаьл. Тишъенна автопокрышкаш аьхьа а аьхьи, царех хьамча плиткаши кIувсаши хьаду технологически линеш хургйолча предприяте яьржа характеристика елар цо. Заводе гази мазути доагадеш йола йоккха котельни хьалъе лаьрхIад. Аварийни доагорах санна мара пайда эцаргбац мазутех. Хица еш йола Iалашо оборотни хургья, цунах хIама дIакъоастаргьяц. Завод хьалъяь яьнначул тIехьагIа цига 235 саго болх бе йиш хургйолга доккха гIулакх да. Болх бе моттиг йоацаш дукха нах болча юрта а района а из геттара лоархIаме гIулакх да. Смирнова маалара, цу тайпара профиль йолаш йола предприятеш экологически кхераме яц, цох теша йиш я подмосковни Чехов яхача городе е Таджикистане Гиссарски районе вахача.

— ХIанз Iа геттара хестадеш дийцар, Чехов яхача городе йолча шинноперерабатывающи завода балха хьакъехьа, — аьлар схода доакъошхоех цхьанне. — Цигара гIулакхаш-м Iа маяххара дика дац.

СССР Миннефтехимпромо, иштта, СССР Госкомгидрометцентро, КПСС Московски областной комитето «КПСС ЦК известеш» яхача журнала тIа дахьийтача документа тIара юкъердаькхар дийшар зале: «Тишъеннача шинашта утилизаци еш йолча Чеховски регенераторни заводо ...хIара шера фо бIехдеш 1225 тонн зене хIамаш араккхувс...»

Чеховски регенераторнии иштта Урус-Мартапе хьалъе лаьрхIачеи заводий производственни циклашка дукха а цхьатарра дола гIулакхаш долга дарий ца дича валанзар Смирнов. Цу предприятес керда балха моттигашца баха нах IалашбергхIилар духьа а из белгало хьоа ца еш йита йиш яр. Амма, цецвоаккхаш дар кхы да — эггара тайна йоацача моттиге завод хьалъе лархIар. Из хьалъе лаьрхIад эггара дукхагIа нах бахаш йолча юрта 100 метр мара гаьна йоацача моттиге: 200 метр мара яц цуннеи школанеи юкъе. 100 метр мара яц цуннеи юртарча кашамаштеи юкъе. 50 метр мара гаьна доацаш дода Мартан яха хий. Завод хьалъе лаьрхIад бIаьшеренашка наха доахани жан доажадеш йолча даьгIен тIа.

Дуккхача наха къамаьлаш дир сходе. Завод йиллийта а хьалъяйта а шоаш раьза ца хилар хьахайтар цар массане а. ЦIаьхха хьежача, митингови демократе доалахьа кхаьча болча наха шоаш фу ду ца ховш, дерригнеи уйла ца еш, керда предприяти хьалъяра уйла а тIа ца эцаш санна хетадала тарлу. Дагадохийтаргда аз. Урус-Мартановски районе болх бе моттиг а йоацаш 7 эзар совгIа сиг волга а. ХIаьта тишъеннача шинашта перерабатка еш йолча заводо из проблема кIезиг-дукха къоастае тарро лулга а.

Урус-Мартановски районе из завод хьалъярца дукхагIа хьашт долаш малавхьогI? Хьагучох, райисполкома председатель И. Сотников ва. Са цунца экологически хьакъехьа къамаьл хилар кислотни догIо зизаш хIалакдаьчул тIехьагIа а, сход хилалехьа а, сход хинначул тIехьагIа а. Юха а юха а кIаьдлацар из: «Лорадац вай Iалам... лорадац», — яха. ХIаьта а завод йиллар дезаш ва.

Района кулгалхой мела хиларах, баха нах духьала боллаше, гIишлонхоша хьал мел даь гIирсаш дIадаха арабаьлар эзараш нах, белаш бе а ехка.

О. ДЖУРГАЕВ.

Мичахьа дахаргда оакхарий?

Дукха ха йоацаш са бе кхаьчар вай республике лаьтта леладарах йола даннеш. Из республика къулбехьара къулбаседе 170 км. дIаьха, малхбоалехьара малхбузехьа 150 км. шера, вешта аьлча, дерригa лаьтта 1927500 гектар да. Царех юрта боахамо дIалоац 1268700 гектар, городаша, поселкаша, наькъаша 252800 гектар, юхедисача лаьтта тIа — хиш, каналаш, Iамарч, хьунаш. Цо хьахьокх 80 процент хулача лаьтта тIа юртбоахама балхаш де делча, из хьу кийчъю лаьтта а ца лоархIаш долга. Бокъонца наха пайда ца эцаш вай республике хетаргахьа 7—8 процент лаьтта хургда. Республикера хьал чоалхане да. Вай Iалама чIоагIа низ бу, масала, низболча техникаца Iалашваь вола саг республика массе а моттигашка кхоач, укхаза, дог тийша ала йиш я, кастта юхедиса лаьтташ а юртбоахама обороте хургда, аьнна.

ХьаIовш латтача экологически проблемаша сага кхерам тIабоассабу. ХIанз а дIалаьрхIадац Iалама деш дола зе, цхьабакъда, майрра ала йиш я из геттара доккха долга. ХIаьта мел акха хьайбаш, оалхазараш доадаьд цу юкъа. Тахарча ноахала леопард, була санна дола акха хьайбаш бIаргагор легенда санна хIама да. Вай республикера цхьа наггахьа саг мара вац хешт, соалор, сарсал бIаргадайна.

Ала йиш яц, вай республике акха хьайбаш, оакхарий тIахьожам а боацаш, дитад, аьнна. Хьалха паччахьалкхен охотинспекци оалаш хиннача охотбоахама управлене, республикански охотведийи чкъаьрий лувцарийи общества шоай йоккха штат я, хIаьта цар нахах дерригa а тайпара хьайбаш, чкъаьрий лораду. Охотбоахама управлене даннегIа цу группах дола хьайбаш леладара гIулакх дика латт, масала царех цхьадараш дебаш да: сайнаш, налаш, акха котамаш, пхьагалаш, тайп-тайпара хи тIа лела оакхарий. Цхьабакъда, охотуправлене кхыдолча оакхарех, хьайбах дола даннеш кIезига я. Из кхетадеш да. ХIана аьлча, охотоведаша, егераша берригa теркам промыслови лоархIача оакхарашта, оалхазарашта тIаухийт. Духхьал царех управленена а охотоведий общества а боккха пайда хул. МалагIча егера теркам тIаозаргба ЦIеча книжка тIа дIаяздаьча лаьттара дIадалара кхерам болча Iимаьшка? Фу хов егера ший территоре тIарча ирoтах тарра долча акхача хьайбаех лаьца? Цар дукха теркам тIаозац, хIана аьлча, браконьераша уж ца лоархIаш хиларах. Цудухьа, вайна юкъе вIалла нийслуш доацача акхача хьайбай йоакхо яц охотоведаша. ХIаьта са доаллача хIамаех дувца а мичa эш.

Нохч-ГIалгIайчене промыслови хьайбаш, оакхарий лорадара а дебадара а лаьрхIа паччахьалкхен заказникаш я. Цар территоре тIа чарахьал де бокъо лац, цхьабакъда, цига кхыдола юртбоахама балхаш дайт. Масала, цига доахан доажадайт, лаьтта оахийт, промышленни объекташ хьалъяйт, хьу тедийт. Мадарра аьлча, заказникашка хьайбаш лорадара, царна эща хьал хилийтара йоаггIа терко яц. Заказника болх дукхагIча даькъе тайп-тайпарча ведомстваех тийша ба, хьалхарча даькъе, хьун боахама министерствах, агропромах. ХIаьта моттигерча Iаьдала дагадоаллар — дукхагIа ялат, дулх даккхар. Цу хьоькхамех исполкомашта ЦIе байракхаш тел.

Хьаэттай саг Iаламгахьа верза веза, дерригача дийначоа, вай флорана, фаунана новкъостал де деза ха.

ХIанз лаьтта леладара материалашта теркам тIаозаргба вай. Вай республике 7—8 процент хулача лаьттан тIа ца кховдаш Iалам дисад. Цудухьа фауна, флора кIалхара яккхара гIулакх фо, хиш, лаьтташ лорадара санна лоархIаме да. Эттача хьала хьалхашкара бехктокхам хьа тIа а ийца Iалам лорадара хьакъехьа цIенхаштта дола де дезараш тIаэца деза ха хьатIаэттай.

Вай республике ший тайпара массехк Iалама-климатически зона я. Из къулбаседера гIумарий лаьтташ, шаьра ареш, хIаьта иштта лоаман хьунаш, лаьгIенаш, лакха лоамаш. Бакъда, ший тайпара баьцовгIай, хьайбай дуне бульдозерашеи херхашеи хIалакдеш латт. ДIатIахьежача кхераме дац, вешта аьлча, сага пайдане да, аьнна, хетачох цу е вокх хьайбашта, баьцовгIашта зе де тарлу. Масала лаьттан тIунал хувцаяларах хIалак хургъя цхьайола баьцовгIаш, тIаккха царех пайда ийбаь шоаш морг кхы доаца кIормацаш, нIовцискаш, иштта кхьйола садоалла хIамаш. Цунах юххера а фу хургда ха йиш яц. Цудухьа кхы тIехьа ца а тетташ Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен заповедник хьаяра дош къоастаде деза. Цун территори кхаь участках йийкъа хила еза. Вешта аьлча, кхаь Iалама-климатически зонах. Къулбаседе — гIомарий аре («Киссык» яха чIоже), къулбехье — лоаман участок. Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен заказника территори. Къулбаседа Кавказа хий латтача моттигашкара хьуна эталон санна Тийрка участке заповедник хьаe еза. Вай республикера хий латтача моттигашкара хьунашта юкъе дикагIча хьал тIа я Парабочевски паччахьалкхен заказник. Заповедника кадрови проблема тхона тхоай низаца къоасталургьяр. Укх шера гурахьа деиз Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университета экологех бола специалисташ кийчбергба. Вай воай зоологаш, ботаникаш, географаш ба. Цу заповедниках дIахо йодача хана Iалама тIахьожам лоаттабара йола дика лаборатори хила тарлу.

Лоалахарча республикашка лоаман зонашка мара яц заповедникаш. ХIаьта Дагестане Самур яхача додача хина дельте заповедник хьаеш ба. Вай республика цу гIулакхе тIехьаюс. ДIахо йодача хана кхоачашъергъя Кавказе къаман Iалама паркай система хьаяра йола программа а. Цунна юкъе гIоргда республика лоаман районий цхьа дакъа (ТIаргим, Чанты-Аргун яха хий хьадолалу моттиг). Цу гIулакхо Iалам лораде таро енна ца Iеш нохчий, гIалгIай ший тайпара архитектурни комплексаш лораергъя. Иштта цу парко туристически маршрутий, санаторей, салаIара зонай сеть дегIаккхувла таро лургъя. Из кхолла кхоачаш де дерхIар да. ХIаьта тахан — заповедник хьаяр чIоагIа лоархIам болаш хIама да.

Г. ЩЕРБАКОВ
НГIАССР Паччахьалкхен Iалам лорадара комитета инспектор.

ИЙРЧА СУРТ

Дукха халонаш бIаргаяйнарех я № 18 йола МагIалбикера школа. Iай шийла хул укхаза, классаш готта я. ремонт яра хьахеца рузкъа тоъаш дац.

Бакъда, тахан школа коллектива керттерча даькъе садуар из дац. ВIалла дIа ца доалаш хий Iамаш латт школана гонахьа.

— Из мара деций, — яхаш, маьлхаро белакъеж укхазара хьехархой. — Школана тIехьашка, берий беш йолча оагIорахьа, наха нувхаш дIатувса моттиг я. Хий долча оагIорахьара зунгаташ чухьелх тхо долча, нувхаш латтачахьара — мозий. Цу мецача эскара духьаллатта тха низ кхоаче тамаш я.

Ушалаш дагайохийташ я школен коа дIачувоаллачара моттиг. Лоаллаха чакхйоала канализаце турба иккха а иккха, хий эттад укхаза. Къамаьл дац, мерий тIа йовлакх ца диллача дIаюхевохалац цу Iама. ДIа мел хьежача нувхаш яда, гуш да аьшка саьргаши доккхий тIойи.

Аьрда оагIорахьа а бухбувлаш «хьаст» ба. Цига а турбаш лийлхай яхаш дувц. Шерра никъ а билла, бухьбилла горисполкома здани йолчахьа дода бIехача хин тоатол.

ХIанз ахка да. Ремонт еш барашкара дIаиккхача, дукха нах хилац школе. Дешархой каникулах салоIаш ба, хIаьта хьехархой отпуске бахаб. Из ала йиш яц хьайбаехи коа тIарча оалхазарехи. Уж укхаза дукха гуллу. Баргалаш йийтта говраш, меца кер Iоабабе даьхна доахан, хи тIа нек деш лела гIажаши боабашкаши... Лоацца аьлча, «дийна уголок» я-кх. Зоопарке а зверинце а баха ца безаш, духхьал школен корах арахьежаш зоологи Iомаде йиш йолаш ба укхазара дешархой.

Гуш да из ийрча сурт горисполкома здане корех арахьежача а. Цхьабакъда, из бIаргаго безам болаш саг вац. Иштта аттагIа хет царна.

Уйла йиц-те моттигерча Iаьдала кулгалхоша дуккхача шерашка хий лаьттача моттиге моллагIдола инфекционни лазар гучадала тарлуш хилара. МалагIа зурма лакха дага ба уж берий унахцIенонна зе хуле?

ЦаI да шеко йоацаш: гIулакх иштта дIахо доде, хьамча иккаш ийцай аьнна кIалхарбаргбац школе деша дагIача берий дай-ноаной. Лодкаш Iалашде дезаргда цар. Цул совгIа, противогазаш а лаха езаргья.

Школана гонахьа лостам бе беза кукли ха я. Канализационни сетеш тоаяь ца Iеш, массанахьа гаьнаш дIайогIа а мегаргьяр. Дика хургьяр школен аьрда оагIорахьа зизай беш дIайийча а. Дешархой шоаш хьожаргбар цу беркатага.

Б. Бабхоева даьхача укх cурташ тIа шоана гу школен гонахьара цхьайола моттигаш. Цар тешалду этта хьал кхы дIахо ла йиш йоацаш долга. Беррнгаш а оарцагIбовла беза из ийрча сурт дIадаккха, кастта юха классашка Iоховшаргдолча берий дегашта тоам хургболаш.

М. ЭРЗИЕВ.

КООПЕРАТИВАНА ГIО ЭШ

Тайп-тайпарча профилех йола кооперативаш вIашагIъехкаш я республике. ТIа-тIа дукхагIа хулаш йоагIа уж. Царех цхьачар дикеи наха чIоагIа хоатташ йолеи продукци арахец. Духхьал Грозненски районе болх бе йолаеннай цу тайпара бIаь совгIа кооператив. Царех цаI «Инватехника». Цунах къаьстта ала лов сона, хIана аьлча, чIоагIа новкъостал эшаш я цун коллектив.

Сийлахь-боккха Даьймехка тIема инвалидаш, Афганистане лозабаь бола бIухойинтернационалисташ Iалашбеш ба пенсеца. Царна бокъо еннай мах боацаш городской транспортаца дIа-хьа лела, льготни маьхах тел молхаш, ах мах мара баккхац царгара квартирах, электроэнергех, газах, кхыйолча налогех. Цул совгIа, инвалидашта хьежаю автомашинаш.

Инвалидаштеи тIема доакъошхоштеи паччахьалкхено мел дукха новкъостал дой а, цар чIоагIа йоакхо е декхарийла да вай. Шоай са ца кходеш, турпала латаш фашисташ эшабир цар Сийлахьбоккхача Даьймехка тIем тIа, хIаьта Афганистане хиннача бIухоша лакха лоаттадир вай Даьхен сий.

«Инватехника» кооператива председатель ва цхьоалагIча группа инвалид. Веденски районе хьалха хинна военни комиссар Поляков Георгий Геннадиевич. Кооперативана чувоагIа кхойтта инвалид. Цар хьае лерхIаш я инвалидашта лаьрхIа йола вордингаш, протезаш, тайп-тайпара тренажераш, ортопедически кога гIирс, хьаелла лерхI халкъа эша товараш арахецаргдола швейни цех. Кооператива председатела яхачогIа, керттердар да нах балха тIа дIанийсбар.

«Металлист» яхача заводаца кооперативо яьча договорагIа цунна предприяти дIаяла езаш я механически цех, хIаьта Гудермески «Мединструментаца» яьча договорагIа — токарни станок. Грозненски «Металлист» яхача завода къахьегама коллектива совета, «Мединструмент» завода комсомольцаша соцам баьб субботник а даь, цига даьккха ахча г. Грозперча Жилсоцбанкерча кооператива № 300461945 йолча чоте дIадала. «Инватехника» яхача кооператива болх дIаболабеш йола хьалхара юхьиг чIоагIа хала я, цIенхаштта новкъостал эш цунна. Цун счета тIа хIанз укх сахьате кIезига да ахча. Цун потребителаш а миска бахаш нах ба. Цхьабола инвалидаш дукха мах бола вордингаш эца таро йолаш бац. Дукха ахчаш дахара аьттув болаш бола нах бац уж. Шоаш кийчъяь изделеш маьхалъяхарах хьахинна пайда уж йохкаш йола мах лохбарга дIабахийта лаьрхIад кооператораша.

Иштта дог-уйла долаш къахьегача кооператорашта новкъостал дара Iалам лорадара Ерригроссийски общества Грозненски районни совета коллективо «Металлист» яхача завода къахьегама коллектива советеи «Мединструмент» яхача завода комсомольцийи инициатива хьал а лаьца, шоай ахчанцара царна дIахьожадаьд итт тума. Иштта новкъостал де йиш йолаш я моллагIа къахьегама коллектив а кулгалхочун фонда чотагIа, соцкультбыта, предприяте, организаце, колхоза е совхоза фондий чотагIа. Кооператорашта новкъостал эш.

Ю. БАЗГИЕВ,
Iалам лорадара Ерригсоюзни общества Грозненски районни совета председатела заместитель.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

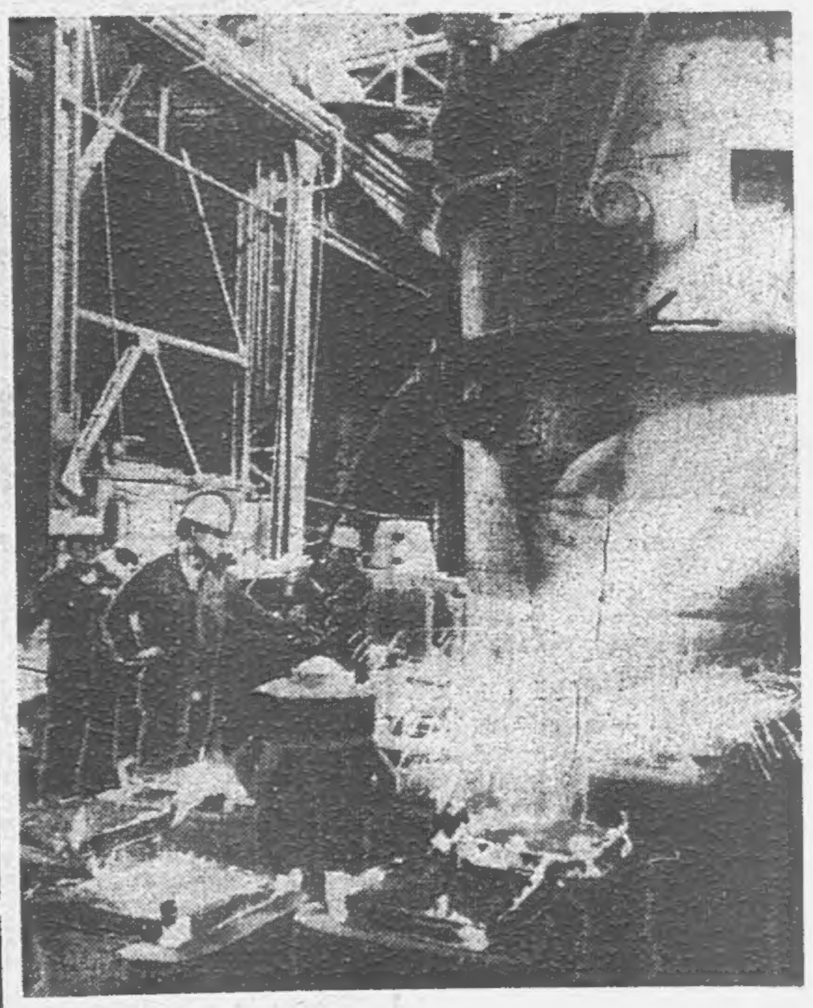

ЧССР. Кладно яхача городерча «Польди» яхача металлургически комбинато ший 100 шу дизара юбилей езйир. Укх пятилетке (1986 — 1990) предприяте коллектива керттера декхараш — мехка экономикана лаьрхIа дуккха-дукхагIа дика аьшк арахецилга вIаштIехьдаккхар а къахьегама эффективность лакхъяр а.

Кладно яхача городерча металлургашта металлургически комплекс технически Iалашъеча чIоагIа новкъостал ду советски коллегаша. Геттара дика долча кладненски металлах социалистически содружества мехкашка йохкаш йола продукци хьаю.

СУРТА ТIА: Кладно йолча металлургически комбината цхьан цеха чу.

ЧТК-ТАСС сурт.

СССР—ФРГ: сево новкъарле ю торговлена

Академика Евгений Примакова белгалдоаккхачогIа, Малхбузерча Европе яьржача интеграце процессаша из регион дIакъовл. Ховш да 1992 шера ЕЭС мехкаш цаI йола чура рынок хьае а, интеграци дIахо яхьа а дага йолга — европейски валютни политически союз хьае а гIерталга.

Малхбоаленцарча бувзамашта мишта Iаткъаргда из? Малхбоалерча Европаца йолча торговлена духьал крепостной пеи а хинна дIаоттаргйий-теш ЕЭС-а цаI йола чура рынок?

«Малхбузерча Германе оппоненташ гIерт из хург ца хилар дIахьокха, тешаргвола контраргументаш сона хеза еце а. [illegible] шии оагIорахьарча боарам тIа меттел. Европа керттерча интеграционни шии группировка — СЭВ-еи ЕЭС-еи — хьакъехьа а гIулакхаш хьинарегIа де дезалга», — йоах академика.

Фуд СССР-еи ФРГ-еи цхьана гIулакхаш леладара новкъарле ер? Арахьарча экономически бувзамий Ерригсоюзни НИИ директора Игорь Фаминскея СССР АН США-и Канадаи Института отдела заведующе Николай Шмелевеи цхьа барт а болаш лерхI:

«Цкъа-дале, советски экспорта структура рациональни яц. ЧIоагIа кIезига я цунца промышленни дика хьаяь изделеш, дукхагIа я бийдали мехкдаьттеи. Цхьан хана-м из пайдане дар, хIаьта хIанз пайдане дац, иштта торговли лелаю дегIадоагIача мехкаша. Цул совгIа, вай хувцамаш хулача хана арахьарча экономически бувзамий къаьнара система йохаяьй, хIаьта кердачунга низ беннабац. Малхбузерча Германе банкайи промышленникийи оагIонгахьара вайна геттара дика гIулакх доллаше а, мадоаггIара кредиташ дIадахийта вIаштIехьдац вай. Лоацца аьлча, СССР-ан ФРГ-енеи юкъерча экономически бувзамий таханара еррига халонаш — вай халонаш, «цIагIара» проблемаш я...»

Лоацца аьлча, кIезига критика яц советски арахьарча экономически системана. ХIаьта миштай ФРГ боахама структура, идеальни лархIа мегаргйолаш йий из? Германе Мукъа-демократически парте председатела, графа Отто Ламсдорфа, ФРГ экономика хьалха хиннача министра йоах:

— Цу хьакъехьа, сона хетаргахьа, массарел дикагIа довз сона тхоай лазараш. Бакъдар аьлча, шун мехка хало оттаеш да «стратегически» оалаш долча товарий, вешта аьлча. Малхбузера лакха-технологически изделий экспортаца дувзаденна хоададераш. Цхьайола проблемаш увттаю тхо членаш долча «Юкъарча рынка» торгови режимо.

Из иштта дале а, тха экономика, тха рынок шунчул йийллагIа я. СССР-е арахьара экономически болх вIаштIехьбаккхара кхыметтел укх тIеххьарча хана баьча соцамо а дIаьха яц лерттIа болх бара доазол дехьарча предпринимателашта йола духьаленаш. Аз-м, цу хьа[illegible] кIезиг-дукха паргIато ялар мара, кхы хIама даьдац цо аргдар.

Цул совгIа, ФРГ-ас дакъа лоац ГАТТ-а а кхыча дунен халкъашта юкъерча экономически организацей а балха юкъе. Дунен халкъашта юкъерча организацешка дакъа лоацача мехкий коммерсанташта Малхбузен Германе рынка кхача Малхбоалерчунга кхоачачул аттагIа да яхилга да из.

Профессора Н. Шмелева иштта даьшхар уж дешаш.

— Керттердар да, — аьлар цо, — советски сом кхыча мехкашка лоархIаргдолаш оттадар. Малхбузе массанахьа а кхыча мехкара предприниматель йиш йолаш ва боала пайда мичча а мехка дахьийта мегаргдолча ахчанга баккха. Вай сом доазол дехьа цхьанна маьхе дац. Цудухьа вай мехка цхьана предприятеш йохкаш бола доазол дехьара нах, шоашта боала пайда натуральни форме хилийта безаш, хул, вешта аьлча, Малхбоалехьа хоатташ дола товараш СССР-е леха дезаш шоаш болча уж дохкаргдолаш. Из лерттIа йоаца практика я. Цо лохду Советски Союзаца гIулакхаш леладара хьашт. Цу тIа гIолла дIаяьржай Малхбузене советски экономика «къайла» латтарах йола тезис. Вай из хьаелла йиш я, вай валюта маьхе хургйолча эттача. Цудухьа мел дика вIаштIехьдаьха соцамаш вай тIанйдой а, вай йиш яц экономически законаш хувца, укхазарчох аьлча, дунен рынок лоаттаяра законаш.

В. КРАСНОКУТСКИЙ,
АПН соб. корр.

Бонн.

Еррига средстваш дика я

Дукха ха йоацаш Форт-Лодердейл яхача американски городерча (штат Флорида) наркотикаш хьаеш йолча дуккхача подпольни фабрикашта цхьаькха цаI тIакхийттай. Из городской суда здане ворхIлагIча этажа тIа яр, хIаьта укхаза болх беш бар округа шериф керте а волаш «порядок лораераш».

Из наха дIахайча, гучадаьлар, полице из гIулакх дика хIама кхоачашдар духьа леладаьлга. Флоридера наркотикаш йохкараш селлара говза хиларах царца лоаттабеча къовсамо цхьаккха эффект лацар. ТIаккха правоохранительни органаш наркомафеца къовсам лоаттабара керда методаш леха болабелар. Цар лаьрхIар специальни бригада вIашагIйолла, цун членаш наркотикаш йохкараш санна подпольни бизнеса юкъегIоргболаш. Уж фийла рузкъа Iоадераш тешаргболаш, царга «крэк» яха чIоагIагIа лоархIа наркотикаш хила езаш. Иштта хьайийллар укхаза шоай «производство».

Фабрика болх беча юкъа полицейскеша дикка «крэк» яха наркотикаш хьайир, хIаьта, «Iаьржача рынке» гIолла йохка а йохкаш, уж наркотикаш йохкачарна юкъебохар. Иштта цар 2.300 саг лаьцар. Из город чуйоагIача Бсоворд округерча шерифа Ник Наварро йоах, ший ведомство мара яц мехка наркоманеца къовсам лоаттабара лаьрхIа наркотикаш хьаеш. «ДIахатта моллагIча кокаинах пайда ийбеча берий ноаношка, даьшка тха метода хьакъехьа уж шек болаш хIама дий аьле, йоах Наварро полицейскеша наркотикаш хьаелга нийса ца лоархIачап заявленешта жоп луш. Шериф шоза суде тIавийхав, цунна уголовни бехктокхаме озаргва яхаш кхерам тIатувс.

Цхьабакъда, Наварро оагIув хьаллоацараш а ба, цар йоах, йолаш йолча къовсам лоаттабара средстваша проблема къоастаяц, хIаьта, «кердача методо» хоалуш хьокхамаш деннад.

Наха тайп-тайпара къамаьлаш дувце а полицейски участкера эIамига «фабрика» ший болх беш я, хIаьта кхыбола гIирс тIабийха болча полицейскеша наркотикаш йохкараш а ийераш а лувц. Форт — Лодердейлера событешта комментари яр дийхача наркотикаш дIайоаржаярца къовсам лоаттабеш йолча вашингтонски управлене викала Кон Доугерте аьлар: «Сона дунен тIа хезадац цу тайпара хIама».

Максим КУЗНЕЦОВ,
ТАСС корр.

Нью-Йорк.

ФРГ. «Гринпис» яхача дунен халкъашта юкъерча гонахьара Iалам лорадерий организаце хьинаре доакъошхой малхбузен-германски Киль яхача города порте «Айова» яха американски линкор чуяра духьала баьлар. Шлюпкашца цунна юхе гаргалеста, «Лоралелаш — атомни бомбаш я борта тIа» — аьнна, йоазув дола транспарант йоаржайир цар (сурта тIа).

АН-ТАСС телесурт.